

EN EMBEDSMANDS RØDDER I PSYKOLOGI

Samtale med Erik Ib Schmidt

ved Boje Katzenelson & Benedicte Madsen

Erik Ib Schmidt har været en central figur i dansk politik og forvaltning gennem mere end 30 år. Han er økonom af uddannelse, og som det sikkert er de fleste bekendt, har han derudover beskæftiget sig med mange andre fagområder. Imidlertid véd næppe mange, at han også har en fortid i psykologi og filosofi. Denne historie har vi fundet det interessant at drage frem fra glemslen i en samtale med Erik Ib Schmidt, som fandt sted i december, 1983¹.

Den Blå Bog siger følgende:

SCHIMDT Erik Ib departementschef; f. 5/3 1911 på Fredbg.; søn af direktør Holger Schmidt (død 1924 se Blå Bog 1923) og hustru Ellen f. Thomsen; gift 25/11 1936 m. programredaktør Inga Dahlsgård (se denne).

Student (Skt. Jørgens gymn.) 1929; studerede nogle år filosofi og psykologi bl.a. ved Berlins universitet; cand. polit 1941; sekretær i direktoratet for vareforsyning 1941; ansat i departementet for finansvæsen 1946, økonomisk-statistisk konsulent smstds. 1950, chef 1962-75; medarbejder i det økonomiske sekretariat 1947-51, chef for samme 1951-64; sekretær for regeringens økonomiudvalg 1953-62; medl. af rådet for kraft- og varmforsyning 1957-60; næstformand for Danmarks teknisk-vidensk. forskningsråd 1960-62; medl. af Akademiet for de tekn. videnskaber fra 1960; formand for Hypotekbankens bestyrelse 1965-75. Medl. af atomenergikommissionen og formand for dennes forretningsudvalg 1975-76; formand for bestyrelsen for forsøgsanlæg Risø 1976-82; formand for det centrale uddannelsesråd 1975-78; formand for bestyrelsen for Rosalie Petersens fond 1979-81; medl. af planlægningsrådet for forskningen 1979-82.

Har skrevet: Landbruget i krise (1935); Prisdannelsen under socialistisk økonomi (1943); Fra kapitalistisk til socialistisk økonomi (1946); 30 års kommunistisk politik (1948); Dansk økonomisk politik (1959, 1965 og 1971); Offentlig administration og planlægning (1968); Energi og samfund (1981).

Modtog Dafolo-prisen 1982.

I den Blå Bog står der, at du studerede nogle år filosofi og psykologi, bl.a. ved Berlins Universitet og ved Det filosofiske Fakultet i København. Begyndte du med det samme, efter at du var blevet student i 1929?

Ja, det gjorde jeg. Jeg var nok i begyndelsen mest motiveret for filosofi, og

så skiftede jeg til hovedvægt på psykologien. Dengang var der ikke noget der hed cand.psych.-eksamen, man kunne blive magister i filosofi og psykologi, og så kunne man have filosofi som hovedfag og psykologi som bifag eller omvendt². Det var et lille professor-kollegium af filosofiprofessorer og psykologer, der var de afgørende. Filosofiprofessorerne følte ifølge gammel tradition, at psykologien det var jo bare sådan en disciplin inden for filosofien, de kunne allesammen snakke med om psykologi når de var filosofiprofessorer. Så vidt jeg husker skrev Frithiof Brandt, der var én af filosofiprofessorerne, en stor psykologisk bog, og Jørgen Jørgensen gjorde også i sine filosofikum-forelæsninger et stort nummer ud af psykologien. Den tredje var Victor Kuhr, som måske nok så meget var litterært-filosofisk-idéhistorisk interesseret. De tre filosofiprofessorer, Kuhr, Brandt og Jørgensen, var jo hver for sig så vidt forskellige typer, at det egentlig dækkede et kolossalt spektrum af filosofi og orientering om disse ting.

I psykologien var der kun én professor, og det var Edgar Rubin. Og han havde én assistent, som så vidt jeg husker hed Sjallung og egentlig aldrig gjorde sig bemærket udadtil som forfatter eller noget, men var en meget vidende og god undervisningsassistent til stor hjælp for professoren og de studerende. Så var der nogle praktiserende psykologer. Der var en begyndende interesse for skolepsykologi, så vidt jeg husker var det en Meyer der var foregangsmand. Og så var der en særlig afdeling for psykoteknik med prøver for sporføgnere og togførere, politibetjente og flyvere. Her gik en ældre mand – han hed R. H. Pedersen – og arrangerede alt det dér. Han lavede maskiner, hvor man f.eks. kunne sætte flyveraspiranter op og vippe dem rundt i interessante bevægelser; og alle disse sanseforsøg. Derfra udgik Bahnsen, der blev chef for Københavns Kommunes Psykotekniske Institut. Man havde udviklet et meget bredt spektrum af psykotekniske prøver, intelligencetests og andre tests, der var begyndt at komme op³.

Bahnsen havde jeg et særligt forhold til. Han var i begyndelsen af 30'erne blevet anmodet om at lave nogle prøver for tandlægerne. Man kunne kun komme ind på Tandlægeskolen med næsten rent UG, og der var tvivl om hvorvidt studentereksamen egentlig var et fornuftigt kriterium. Bahnsen prøvede så de forskellige færdigheder af, som han mente var relevante – fingerfærdighed, mekanisk forståelse og reaktioner osv.. Der viste sig en meget lille korrelation mellem disse psykotekniske prøver og sproglig studentereksamen, men en høj korrelation med matematisk studentereksamen. Bahnsen havde allieret sig med nogle yngre tandlæger, bl.a. min kone som blev færdiguddannet tandlæge i 1932, og som blev medforfatter til den artikel de skrev til Tandlægebladet. Vi mødtes dér på Psykotekniske Institut, hvor jeg også var med i nogle undersøgelser.

Ved universitetets psykologiske institut gik der vel 2-3 studerende på én gang. Mine samtidige var Grue-Sørensen, der blev professor i psykologisk pædagogik, og Asger Langkjær der blev lektor på Handelshøjskolen og interesserede sig for følelsernes psykologi og gik over i reklamepsykologi og forbruger-påvirkningspsykologi. Lige før jeg sluttede dukkede Franz Fromm op som ung student, og noget tidligere Tranekjær Rasmussen som på det tidspunkt var magister i matematik. Han havde et nært forhold til Edgar Rubin og blev

overbevist af Rubin om, at han burde gå psykologivejen. Tranekjær Rasmussen var nok den af de andre studerende, som jeg havde det nærmeste forhold til. Vi gik meget og snakkede om, hvad vi lavede og hvilke problemer der var. Men det var altså et meget lille institut med en intim atmosfære, hvor de studerende og professor og assistent spiste frokost og drak eftermiddagsthe sammen og gik hele dagen og snakkede om tingene, så det var et meget stimulerende miljø forskningsmæssigt, og også menneskeligt.

Ved alle forelæsninger i psykologi og filosofi deltog dengang yderligere en meget sky og tavs mandsperson på et halvt hundrede år. Lydløst sneg han sig ind langs væggen og satte sig for sig selv på bageste række og i øvrigt ret usoigneret. Kun få gange i løbet af flere år oplevede jeg, at han sagde noget, altid overdrevent høfligt og meget venligt. Det var tydeligt, at hans intelligens ikke fejlede noget, og han var dybt interesseret i alt, hvad der blev sagt. Elsa Gress har i sin erindringsbog *Mine mange hjem* givet en indgående skildring af denne københavnske original og hans baggrund. Det var hendes far⁴.

Rubin var efter min mening en fremragende pædagog. Han gik ind på de studerendes tankegang og diskussioner og fik efterhånden forklaret, hvad der var forkert og hvad der var rigtigt og hvad der var fremgang og perspektiv i. Uden direkte naturligvis at manipulere, men nok sådan at han havde nogle forestillinger om, at han ville sætte et vist præg på de unge mennesker, så de fulgte hans holdning til psykologien. Hvis jeg skal karakterisere den, så var det jo en meget stærk opfattelse i retning af, at psykologien måtte arbejde med de naturvidenskabelige metoder, det vil sige eksperimentel psykologi. Den klassiske intuitive metode havde han dyb skepsis overfor, for ikke at sige foragt.Psykoanalysen lå ham meget fjernt og fyldte ham også med skepsis. Behaviorismen gjorde han nar af. Det ene år gennemgik han en tyk amerikansk lærebog i behavioristisk psykologi (af Dashiell), og det var en bog som han brugte til at boltre sig i med vid og sarkasme og kritik, så man i hvert fald blev klar over, at det var døssygt. Han havde nogle meget stærke aversioner mod de psykologiske skoler, som ikke bevægede sig på den logiske positivismes linie, og som ikke benyttede eksperimentelle metoder.

Jeg tror nok man må sige, at Rubin havde en ganske bred fundering, selv om hans egne arbejder allesammen lå på forskellige områder af perceptionspsykologien med doktordisputatsen om synsoplevede figurer som det store gennembrudsværk⁵. I Tyskland vakte den megen opsigt og gav ny næring til gestaltpsykologien, som var helt ny på det tidspunkt. I senere arbejder bevægede han sig ind på andre sansningsområder, bl. a. det taktile. Han skrev mens jeg gik på laboratoriet en afhandling i et af de tyske tidsskrifter om taktile oplevelser, hvor vi andre jo var med i det på den måde, at vi selvfølgelig deltog som forsøgspersoner og så drøftede hele gruppen, hvad man oplevede og hvorfor og deltog i de mere teoretiske drøftelser om hvad resultaterne kunne bruges til.

Rubin står for mig som en af de virkelig positive lærere i min studietid. Hvad jeg har haft af professorer og sådan noget i øvrigt, specielt i økonomi, dét var simpelthen tomgang, dog med undtagelse af Jørgen Pedersen, som desværre flyttede til Århus kort efter at jeg var begyndt at læse økonomi.

Men hos Rubin synes jeg der var noget at hente. Han læste et år over behaviorismen, og et år gennemgik han en stor engelsk lærebog om følelser og temperamenter; jeg tror forfatteren hed Shand, en ganske svær ting. Den optog Rubin meget. Så det var ikke bare perceptionspsykologien som han vurderede højt. Han satte bl. a. stor pris på nervelægen Carl Jørgensen, der skrev to små bøger om følelsernes psykologi som vi var meget optaget af, fordi de nærmede sig disse ting på en ny måde.

Traditionen på det psykologiske laboratorium var helt klart lagt af Alfred Lehmann, som fulgte teorien eller metoden op fra Fechner i Tyskland, hvor man målte fornemmelser. Rubin havde *sin* påvirkning fra Alfred Lehmann, som havde grundlagt den danske tradition for psykologisk forskning. En tradition som måske nok i det lange løb viste sig at være en spændetroje for udviklingen. Først meget senere brød man den tradition og fik en bredere orientering om andre skoler og grene af psykologien. Og det var måske en af grundene til, at jeg mistede noget af mit engagement – at den perceptions-psykologiske orientering ikke var så forfærdelig givende når det kom til stykket.

Hvad arbejdede du selv med?

Mit magisterarbejde handlede om det synsoplevede, ikke figurer, men synsoplevede bevægelser, hvor jeg eksperimenterede med forskellige subjektive opfattelser af hastighed på roterende skiver med forskellige feltinddelinger og sådan noget⁶. Jeg var stort set færdig med de undersøgelser og havde skrevet om dem, da jeg skiftede spor og sagde farvel og tak til psykologien.

Hvornår var det?

Ja, altså jeg kom til Berlin i '32 i forståelse med Rubin, Jeg syntes, miljøet på universitetet i København i det lange løb var for snævert – kun at have én lærer og et så begrænset miljø – og et af de store centre var Kejser Wilhelm Universitetet i Berlin, hvor Rubin havde nogle af sine gode venner. Han havde megen kontakt med tysk psykologi. David og Rosa Katz i Rostock sad tæt på, og i Berlin Wolfgang Köhler og Lewin plus andre mindre kendte størrelser. Han anbefalede mig at tage derned. Og det var som bekendt lige i kriseåret '32-'33, hvor alting brød sammen i Tyskland og Hitler tog over i februar '33.

Kurt Lewin var, desværre for os, rejst til Amerika lige før jeg kom derned. Det vidste jeg ikke, og det var noget af en skuffelse. Rubin havde et semester gennemgået nogle af Lewins arbejder, og jeg kan huske jeg havde fået i opdrag af holde et par foredrag om nogle af hans seneste artikler. Det var en af Rubins pædagogiske metoder, han sagde: Her er lige kommet nogle interessante artikler, kan De ikke læse dem – hans sagde selvfølgelig 'De' til os – og så fritage mig for at holde den næste forelæsning. Det var jo en mægtig god måde at lære at arbejde på. Så jeg vidste godt hvad Kurt Lewin stod for.

Der var selvfølgelig nogle af hans elever. Det store sus var Wolfgang Köhler, som holdt nogle blændende forelæsninger for adskillige hundrede studerende, forelæsninger med demonstrationer i et meget stort auditorium. Også med ekskursioner til psykiatriske hospitaler, hvor vi fik demonstreret alle de forskellige sygdomsbilleder. Desuden holdt han øvelser for en mindre kreds af videregående elever, og det var nok det lodigste.

Jeg fulgte også forelæsninger i filosofi hos Hans Reichenbach, der havde skrevet en stor bog om relativitetsteori – Jørgen Jørgensen havde gennemgået

den en vinter. Og så gik jeg i øvrigt til forelæsninger i økonomi. Der var jo et par berømtheder der endnu kunne læse på det tidspunkt. Den ene af dem var Werner Sombart, som var lige ved pensionsalderen, men som endnu holdt forelæsninger for 4-500 studerende.

Men efter Hitler forsvandt jo faktisk alle de her folk, lige så hurtigt de kunne. Köhler fik f.eks. et professorat i Amerika, de sivede alle sammen væk, og miljøet blev fuldstændig udraderet. Nok under indtryk af de politiske begivenheder og den økonomiske udvikling var jeg egentlig mere motiveret for at gå over i en anden branche: Økonomi og politik.

Du bliver nødt til at fortælle om de dramatiske begivenheder, der nærmest tvang dig til at vælge.

Ja, det kan jeg da godt lige sige. Det gik jo lidt hedt til dér da Hitler blev kansler. Han blev kansler den 31. januar 1933 og tog så hele magten i begyndelsen af marts. Den 27. februar var det dramatiske højdepunkt hvor de stak ild på den tyske Reichtag, og natten efter kom der en vældig arrestationsbølge. Jeg var uheldigvis én af dem der blev taget på sengen den næste morgen. Det skyldtes nok ikke, at Hitler havde noget kendskab til min eksistens, men på den ene side af den gade jeg boede i var vi ret kommunistiske, og på den anden side af gaden overfor boede en nazistisk familie, som havde et godt øje til os. De havde åbenbart angivet os for at være en kommunistrede. Jeg boede hos en jøde-familie, hvor manden var skomagersvend. Han var et sølle individ, havde været frontsoldat i 4 år og var blevet stærkt reduceret af oplevelserne dér og noget fordrunken. Men havde et par begavede børn. Datteren gik i den særlige marxistiske skole, som socialdemokratiet havde lavet for pamperbørn, for at sige det som det var; men også andre på venstrefløjen gik der. Pigen var altså stærkt kommunistisk orienteret, og gadens ungdom kom meget hos os. Der var mange arbejdsløse unge mennesker, der var meget usikre på deres fremtid og på sig selv, og hun var en temmelig klog pige, også psykologisk klog, og optrådte som en slags sjælesørger for disse unge, som kom og betroede sig til hende, og hun forsøgte at hjælpe dem lidt på vej. De var alle mere eller mindre kommunistisk orienterede, og det var altså kendt i gaden, at her kom den mere revolutionære ungdom. En af dem kom f.eks. i fængsel for at have kastet en sten mod politiet ved en demonstration. Erica gik vel i noget der svarede til III G og var 17 år, men ernærede sig bl.a. ved at skrive artikler i forskellige tyske politiske og litterære blade og fik senere en journalist-karriere i London.

Men det var altså et miljø som ikke passede nazisterne. Da de kom dér om morgenen den 1. marts var pigen og hendes yngre bror i skole, så der var ikke andre end mig at tage fat i og så konen i huset, og vi blev bragt på politistationen. Men de tømte simpelthen mit værelse for alt hvad der var af bøger og manuskripter osv.. Dér røg mit magisterarbejde, og dér røg alt andet hvad jeg havde arbejdet på og håbet at få med hjem. Så det var en ekstra grund til at begynde på en frisk.

Jeg havde en lille oplevelse som faktisk var meget værdifuld. Den bande der trængte ind hos mig, det var jo en masse brunskjorter med en eller anden officer fra SA. Men de var ledsaget af almindeligt politi, såkaldte Schuppo'er. Jeg tror, der var 5 Schuppo'er med en ældre overbetjent, som helt åbenbart var

socialdemokrat og ikke syntes om det her. Nå, de hev jo alle bøger ud, og på bordet lå der et stort værk der hed "Illustrierte Geschichte der Deutschen Revolution" og handlede om begivenhederne i begyndelsen af 20'erne, med billeder af alle de gamle koryfæer som f.eks. Rosa Luxemborg og Liebknecht, og alt hvad der var sket dengang. Han stod og bladrede i bogen og så hviskede han sådan så nazisterne ikke kunne høre det, men tilbage til mig der stod noget fortvivlet og forvirret bagved: Dass war schon andere Zeiten damals. Og det følte jeg som en stor trøst, at der dog var én der sympatiserede med mig i det der, men som jo helt klart ikke kunne gøre andet end at parere ordre og så spekulere på, hvornår han selv røg på den.

Det mere autoriserede kommunistiske partiarbejde kørte allerede længe forud med et illegalt apparat med alle forsigtighedsregler. Det var faktisk sådan i en periode før disse ting skete, at der om morgenen kom en mand og en dame til os. Når jeg var på universitetet, sad de i mit rum – som var familiens spisestue og derfor temmelig stort – og skrev forskellige kommunistiske papirer. Hen på eftermiddagen når de var færdige, sørgede de for, at alt papiret der ikke skulle bruges blev brændt i den store kamin. Så tog de skrivemaskinen og det hele med sig og gik. Det var altså et lille illegalt kontor, der sad i mit rum og arbejdede og slettede sporene efter sig. Og hvis *de* havde været der da SA'erne kom, så havde den selvfølgelig været gruelig gal. Men der forelå ikke nogen bevisligheder, ud over en klar indikation for, at vi var kommunister der boede i den lejlighed.

Det vil sige, at I blev taget med på stationen, men frigivet igen?

Vi blev ført med på den lokale politistation og sat ind i et 'hundehus', men blev forholdsvis hurtigt sendt hjem igen. Men mit pas blev beslaglagt, så jeg kunne ikke foretage mig andet end at henvende mig til det danske generalkonsulat og bede dem om at intervenere, og så fik jeg mit pas igen og kunne rejse hjem. Det er klart, at der ikke var nogen fornøjelse ved at atudere psykologi i Berlin mere.

Det eget magisterarbejde var altså perceptionspsykologi, men som du nævnte blev der jo studeret mange andre ting på Psykologisk Laboratorium, og bl.a. havde du fået i opdrag af Rubin på et tidspunkt at holde et foredrag over nogle af Lewins sidste artikler. Man kunne forestille sig, at én af dem er den du selv henviser til i et arbejde, som vi skal ind på om lidt; den hedder "Untersuchung zur Handlungs- und Affektpsychologie". Jeg ved ikke hvor meget du arbejdede med den slags ved siden af dine perceptionspsykologiske studier, men i hvert fald har det sat sit præg på to artikler du i 1941 skrev i Naional-økonomisk Tidsskrift og hvor Lewins behovspsykologi næsten er hele pointen i en økonomisk sammenhæng. Er det noget, du arbejdede med i den periode, hvor du slog over og begyndte at studere økonomi?

Ja, der var jo meget naturligt da jeg begyndte at læse økonomi i efteråret '33, at mit øje fangede den del af økonomien som handlede om forbrugsefterspørgsel og hvad der lå bag forbrugsefterspørgslen; også det som i traditionel økonomi hed grænsenyttelære. Det holdt jeg på et meget tidligt tidspunkt et foredrag om på det økonomiske institut. Og jeg fulgte det op i min store opgave, det man vist kalder 3-måneders opgaven, og som meget nemt bliver halvårs- eller mere. I den vendte jeg tilbage til denne problemkreds og skrev et me-

get omfattende arbejde, som både sagde noget om det erkendelsesteoretiske grundlag for økonomisk teoridannelse og om grænsenyttelære og forbrugets psykologi. Så sagde professor Carl Iversen, den senere vismand og universitetsrektor, som var redaktør af Nationaløkonomisk Tidsskrift: Der var jo stof til nogle artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift, om jeg ikke kunne bearbejde noget af det. Det gjorde jeg lige efter eksamen; de omtalte artikler er altså stof fra mit speciale.

De to artikler af Erik Ib Schmidt har titlerne "Grænsenyttelære eller valg-handlingsteori?" og "Behovenes og forbrugets psykologi"⁷. I en note p. 247 takkes Rubin og Tranekjær Rasmussen for værdifulde henvisninger og impulser, og der refereres i øvrigt til Rudolf Carnap, Wolfgang Köhler, David Katz og især Kurt Lewin. Til illustration af Erik Ib Schmidts opfattelse af én type sammenhæng mellem økonomi og psykologi bringer vi nogle klip fra de to artikler. Tanken i grænsenyttelære er ifølge Schmidt den, at et

Behov tilfredsstilles (mættes) saa langt, at Grænsenyttens af den sidst konsumerede Enhed bliver lig med Indtægtens Grænsenyttelære, eller anderledes udtrykt, at alle Behov tildredsstilles "ned til en vis Grænse", som er ens for alle Behov; derved fremkommer jo Ligevægtssituationen. *Den nødvendige Forudsætning for, at et Gode skal faa nogen Værdi, blir da efter denne Opfattelse, at det aldrig indtræffer, at Behovet efter dette Gode mættes fuldt ud, men at det, hver Gang det søges tilfredsstillet, kun tilfredsstilles til en vis Grænse* svarende til Indtægtsgrænsenyttens, som er Individets Ligevægtssituation. (p. 258)

Grænsenyttelære – og også økonomisk valgteori, der ifølge Schmidt blot er en variant af førstnævnte – kritiseres for at sammenblende kausallove, analytiske deduktioner, normative betragtninger og en naiv hedonistisk psykologi.

Grænsenytteteoriens Sætninger er ikke Udsagn om, hvorledes Folk handler (disponerer) i forskellige Situationer, men hypotetiske Sætninger, der udsiger noget om, hvorledes man skulde bære sig ad, hvis man tænkte logisk over, hvad der fulgte af givne Forudsætninger (de økonomiske Grundprincipper, en bestemt Skala for Godernes "Nytte", etc.) og hvis man ønskede at handle i overensstemmelse med Økonomiens Regler. Hovedvægten ligger altsaa i Deduktionen, ikke i det psykologiske Indhold. (p. 106)

Betingelsen for, at man i empirisk Forstand kan tale om en grænsenytteteori er, at saadanne Begreber som "Nytte", "Grænsenyttelære", "Behov", "Behovsintensitet", "Preferense" etc. er tilforordnet psykologiske Data, hvis Tilstedeværelse i en given Situation kan paavises uden Benyttelse af de økonomiske Relationer, der skal forklares kausalt ved Hjælp af disse psykologiske Data. (p. 108)

Generelt gælder det altid om økonomiske størrelser, at de på en eller anden måde må

føres tilbage til et menneskeligt Forhold: Behov, Lyst, Værdi eller andet. Økonomien er ikke blot en Lære om Forholdet mellem Ting (Tekniske relationer, Bytte- og Prisrelationer m. v.), det er først og sidst en Lære om Mennesker som producerer, tilegner sig, bytter og forbruger Ting indenfor en Samfundsorganisations Rammer.

I en Detailbehandling af visse økonomiske Problemer, kan man nok koncentrere sig udelukkende om "Bytteforhold mellem Varekvanta, Priser m. v., men *man kan herved kun faa fat paa en Del af den Aarsagssammenhæng, som er bestemmende for disse Størrelser.* Økonomien er kausalt set ikke et afsluttet Område paa samme Maade som Fysiken er det: det fysiske Rum er kausalt lukket i den Forstand, at der ikke foregaar nogen Indgriben ved ikke fysiske Foreteelser, om enhver fysisk Bevægelse eller Forandring gælder, at den helt og holdent kan beskrives eller forklares kausalt ved Hjælp af andre fysiske Bevægelser og Forandringer. Økonomien er derimod som Aarsagsomraade saa at sige aabent til alle Sider: de økonomiske Foreteelser er jo stort set kun et Udsnit af en mere omfattende sociologisk Sammenhæng, og de staar i Kausalforbindelse med biologiske saavel som psykologiske Forhold. Særlig for Værdilærens Vedkommende gælder det, at der er en stadig Overgang mellem psykologisk-biologiske Aarsagskæder og de økonomiske Aarsagskæder.

Økonomerne er dog til dels undskyldte, fordi

Behovslæren i høj Grad har været forsømt af Psykologien og stadig er et Omraade, hvor man bevæger sig på usikker Grund. Den eksperimentelle Psykologi er ikke i Stand til at yde fyldestgørende Vejledning og Hjælp ved Behandlingen af de Problemer, der foreligger her. Der er nok i de senere Aar skabt en vis klarhed over, hvad der er det karakteristiske ved Behovs- og Værdioplevelserne og over Sammenhængen mellem Behov og Handlen, men der er endnu ikke naaet Resultater af Betydning i Retning af en Behovslære, som baade giver en specialiseret og detaljeret Analyse af de forskellige Behovsformer og Behovsretninger og paa samme Tid en systematisk Oversigt over hele Behovssystemets Opbygning og Udvikling. Hvad specielt Forbrugets Psykologi angaar, har Fagpsykologerne saa at sige ikke beskæftiget sig med det, skønt det utvivlsomt er et Omraade, der gemmer et Væld af interessante Problemer. (p. 247)

I en tid, hvor stationære forudsætninger opgives på det ene område efter det andet, og hvor studiet af processer er sat i forgrunden, vil der formentlig være større interesse for et fordomsfrit studium af forbrugsdispositionerne, sådan som de faktisk forløber, siger Schmidt (p. 251), og han ser et frugtbart udgangspunkt i Lewins teorier:

Behov opleves som en Tilstand af indre *Spænding*, en "dynamisk Tilstand", der driver til Handling i en eller anden Retning. Saadanne Spændinger rettet mod bestemte Maal kan enten staa i Forbindelse med de saakaldte "Drifter" eller naturlige Behov, eller de kan fremstaa ved Beslutninger, In-

dividet har truffet. I sidste Fald, hvor man almindeligvis vil tale om Viljesmaal, bruger Levin Betegnelsen "Kvasibehov", og for disse gælder i Hovedsagen de samme psykologiske Love som for de naturlige Behov. Spændingstilstanden presser paa i Retning af at faa Behovet tilfredsstillet paa en eller anden Maade, og naar dette sker, ophæves Spændingen og der indtræder en Tilstand, som kan beskrives som psykisk Mæthed.

For Hedonismen — og overhovedet for den ældre Psykologi — spiller Lystfølelsen ved Behovstilfredsstillelsen en afgørende Rolle. Man antog, at det, der tilstræbes som Maal for Behovet, var denne Lystfølelse, medens man omvendt bestræbte sig paa at undgaa "Ulyst". Kurt Levin siger, at den Spændingstilstand, der opleves i Forbindelse med Trangen, ofte er *ulystbetonet*, mens Afspændingen fører til en *lystbetonet Tilstand*. Ved overdreven Nydelse kan Mæthed dog blive til Overmæthed og Afsky eller Væmmelse ved Tingen. Det handlingsbestemmende er imidlertid først og fremmest den dynamiske Tilstand af Spænding, og Hovedvirkningen af at Trangen stilles er psykologisk set Afspændingen, mens Svingningen fra Ulyst til Lyst er et ledsagende Kvalitetsskifte.

Kurt Levin har særlig fremhævet det Forhold, at en Genstand, mod hvilken en trang er rettet, faar "*Opfordringskarakter*", den virker saa at sige tiltrækkende eller tillokkende paa Individet. Denne Opfordringskarakter ved en Genstand virker til en vis Grad som en udefra kommende Kraft — en "Feltkraft" —, der paavirker Individet og leder dets Tanker og Bevægelser i en bestemt Retning. Særlig *Wolfgang Köhler* har fornylig fremhævet, at det afgørende ved alle Værdioplevelser i Forbindelse med en ydre Genstand er, at der udgaar en Kraft (Vector) fra Genstanden rettet mod Individet.

For nærmere at forstaa disse Begreber maa man gøre sig klart, at der her udelukkende er Tale om en *psykologisk Beskrivelse* af, hvordan et Individ oplever Tingene. Psykologisk set er "Nytten" eller "Værdien" en Egenskab ved Tingen paa samme Maade som Farve, Form, Haardhed, Størrelse etc. En Ting opleves som værende smuk, tiltalende, nyttig etc. paa samme Maade som Farve, Form, Haardhed, Størrelse etc. En Ting opleves som værende smuk, tiltalende, nyttig etc. paa samme Maade som den er rød, firkantet, stor etc. Det særegne og karakteristiske for Værdikvaliteterne skulde altsaa være, at de indebærer noget "dynamisk", er "Vektorer".

Den oplevede Trang og denne dynamiske Kvalitet ved Tingene udgør en sammenhængende Helhed. Det er imidlertid varierende, hvad der aarsagsmæssigt er det primære; en Trang, der f.Eks. har et fysiologisk Grundlag, kan være til Stede som en mere ubestemt Spænding, der først faar sit bestemte Maal ved Synet af en Genstand, der kan tilfredsstille Behovet. Omvendt kan det være, at det er en Vektor udefra, der skaber Trangen. Synet af en smuk Kjole i et Udstillingsvindue kan skabe et stærkt Ønske om at komme i Besiddelse af den. Synet af Havet en varm Sommerdag kan pludselig fremkalde en Trang til at gaa i Vandet etc. I visse Tilfælde kan man sige, at Behovet hele Tiden er til Stede, men først bliver aktualiseret som en

Trang ved Synet af en bestemt Genstand eller ved en Beretning om den eller ved andre Oplevelser. (pp. 253-255)

Konklusionen for Erik Ib Schmidt er da, at

Den gængse opfattelse af Mætningsprocessen og Mætningslovens Betydning for Værdidannelsen synes altsaa ikke holdbar. For at naa til bedre Forstaaelse af Værdidannelsen er det nødvendigt at foretage en mere indgaaende Analyse af, hvorledes Goderne "Nytte" eller "Værdi" bestemmes, og herunder er det særlig afgørende, at der tages Hensyn til, at Værdidannelsen er en Proces, der ligesom Forbruget og Produktionen udstrækker sig i Tiden.

Det synes ubestrideligt, at vi som Regel tilfredsstillere vore Behov indtil Mæthed, *naar* vi tilfredsstillere dem, at "Behovsintensiteten" altsaa bringes ned paa Nul eller endda derunder. Lige saa ubestrideligt er det imidlertid, at vi tillægger de forskellige Goder, der kan tilfredsstillere vore Behov, en vis Nytte eller Værdi selv i den Situation, hvor vi ikke umiddelbart føler nogen Trang til dem. Selv om vi har spist os saa mætte, at vi ligefrem væmmes ved at se mere Mad for os, vil vi alligevel tilskrive Maden en vis Værdi, hvilket f. Eks. vil vise sig ved, at vi drager Omsorg for at brugelige Spiserester ikke smides væk, men opbevares til senere Brug. Der er altsaa andet og mere end den øjeblikkeligt følte Trang, som er afgørende for Vurderingen af Goderne, og det er ikke de Svingninger, Behovsintensiteten er underkastet i Løbet af en Konsumtionsakt, der er afgørende for Værdidannelsen. (pp. 257-258)

Disse betragtninger fører til en generel "feltteoretisk" opfattelse af forbrugsakten:

Medens man tidligere under Indflydelse af den atomistiske Opfattelse indenfor Psykologien lagde Hovedvægten paa at gøre Rede for det enkelte Indkøb (eller den enkelte Forbrugsakt), ja endog gik saa vidt at tillægge den sidst indkøbte (eller forbrugte) "lille Enhed" af Varen en dominerende Betydning, vil man efter den moderne feltteoretiske Opfattelse lægge Hovedvægten paa at gøre Rede for Totalforbrugets Sammensætning, Budgetopbygningen. Det enkelte Indkøb kan kun undtagelsesvis behandles tilfredsstillende som isoleret Handling og maa almindeligvis ses som et Led i en større Helhed af Dispositioner eller "Dispositionerammer". (p. 262)

Og denne feltteoretiske opfattelse anvendes i resten af artiklen på "forbrugsakten".

Så vidt de to arbejder fra 1941. Nu tilbage til samtalen med Erik Ib Schmidt.

Derefter lavede jeg en lille undersøgelse om menneskers budgetopfattelse, hvordan folk fornemmede deres budgetlægning, et forsøg på en enquete-undersøgelse. Jeg lavede nogle spørgeskemaer og samlede interviews med en lidt tilfældigt udvalgt kreds. Det var for spinkelt til at publicere, men da de fra

Selskabet for Filosofi og Psykologi spurgte om jeg ikke ville sige noget om det ting, brændte jeg undersøgelsen af der. Det gav anledning til en hel del diskussion med psykologerne, som nok var ret kritiske overfor grundlaget for undersøgelsen, hvad de helt sikkert havde ret i. Så vidt jeg husker blev det påpeget, at det var meget godt at spørge nogle mennesker om det her, men der manglede jo en videreførelse, en kategorisering af reaktionerne i forhold til de pågældendes personlighedstyper. De ville altså have dem der var interviewet grupperet efter nogle karakterpsykologiske kendetegn. Det var helt givet relevant, men så havde det været en meget stor undersøgelse, hvis man skulle begynde at bore i de karaktermæssige egenskaber hos disse personer, og der stod jeg af.

Har du senere fulgt denne linie op?

Nej. Men der er helt klart en vis linie fra min syslen dengang med psykologiske og pædagogiske spørgsmål til arbejdet med U 90, hvor jeg i mange sammenhænge følte at jeg vendte tilbage til gamle græsange⁸.

Hvad mener du?

Det går selvfølgelig ikke på de almindelige planlægnings- og systemsammenhænge, men på diskussionen om kvalifikation og pædagogisk påvirkning. Det nye ved U 90 i forhold til det, jeg tidligere havde været med til at lave inden for uddannelsesplanlægningen, var at den gik ind i substansen: Hvad er det egentlig systemet skal tjene, hvilken samfundsmæssig rolle skal det have? Altså spørgsmålet om målsætning og pædagogisk indhold. Der er ikke bare tale om nogle unge mennesker, som skal have undervisning. Man viderefører en masse livserfaring og viden og kunnen til næste generation. Det er umådelig centralt for samfundet, at denne proces virker på tilfredsstillende måde. Og det er både et spørgsmål om erhvervsliv og produktionsgrundlag, kultur og mennesketilværelse og den måde man fører basale træk i samfundet videre.

Spørgsmålet om opdragelse til demokrati har en central plads i U 90 –

Ja. Der var lidt knurten fra forskellig side i CUR over de noget stærke udsagn om opdragelse til demokrati. Der gik jeg ret lidenskabeligt imod og sagde, at vi var jo altså nogle der havde oplevet en periode hvor demokratiet var sat ud af spil og havde følt på vores krop, hvad retssikkerhed og menneskerettigheder betød, og at det var nogle sandheder fra vores samfund som det er meget vigtigt at bibringe næste generation. Men efter at det var sat på plads var der ikke mere diskussion om den sag, det har altså ikke været kontroversielt i CUR. Forunderligt nok har det heller ikke været et tema i den senere debat.

I '41 skriver du disse artikler, hvor du har nogle psykologiske pointer over for den økonomiske teori, specielt grænsenytteteorien. Den type tankegang må vel ofte trænge sig på for en økonom, ikke bare når vedkommende laver økonomiske teorier, men også administrerer økonomiske forhold. I hvilken udstrækning mener du, at du har lært noget fra dit psykologisk-filosofiske arbejde dengang, som ikke bare var almen dannelse, men som du egentlig har kunnet bruge? Du nævnte selv, at da du kom til U 90 – og det var i årene 1975-1978 – havde du en fornemmelse af, at du ligesom kunne vende tilbage til tidligere interesser. Men hvad med hele den mellemliggende periode?

Jeg har da ved mange lejligheder haft den opfattelse, at det var et vældigt

aktiv at have en bredere baggrund end bare den meget snævre faglige, som man jo nu engang får ved forskellige universitetsfag. Det har givet en – for måske at sige det lidt højtideligt – anden dybde og bredde i resonnementet over økonomiske og politiske sammenhænge. Det har samtidig givet mig et ståsted for den universitetspolitiske og uddannelsespolitiske betragtning, at det er uhyggeligt så snævert disse uddannelser er fagligt, og så lidt tværfagligt samarbejde der er. For der er jo aldrig, bare for at tage dette eksempel, etableret noget samarbejde eller nogen forståelse mellem økonomer og psykologer. Det er to verdener, der absolut er adskilte. Og det samme gælder økonomer og politologer, økonomer og sociologer og økonomer og historikere. Hver gruppe lever i sin egen snævre fagverden. Takket være min baggrund har jeg kunnet se og beklage, at vores uddannelsespolitik havde den snæverhed. Det er en af de ting, jeg har sagt i uddannelsespolitiske debatter, at en bredere orientering og kvalificering var noget man skulle satse stærkere på.

Det har f.eks. slået mig når økonomer resonnerer over forbrugsudviklingen, bl.a. i sammenhæng med overvejelser over fremtidsudviklingslinier. Af og til griber de til en eller anden psykologisk teori. En af dem der altid optræder er Maslows lære om de forskellige etager af behov. Så tager man sådan én ganske bestemt lærebog og siger: Det er, hvad psykologerne ved om det her – og så kører man derud af. Det generer mig, fordi der kan siges mange andre ting om det. Men det er jo altså den måde man suger honning af blomsterne i et andet fagområde. Og det er fordi der ikke er nogen egentlig dialog om disse ting.

Der har jo ellers været megen snak om tværfaglighed i de sidste 5-10 år.

Ja, men netop snak!

Var det en af grundene til din egen deltagelse bag oprettelsen af disse tværvidenskabelige uddannelsessteder, som de nye universitetscentre er?

Helt klart. Jeg er én af fædrene til RUC og til tanken om basisuddannelser, og jeg følte netop at det var en meget vigtig fornyelse.

Kunne vi ikke et øjeblik gå tilbage til hvad det var, der motiverede dig til at starte på filosofi og psykologi, og om du overhovedet havde hørt om faget og begrebet 'psykologi' f.eks. i din gymnasietid?

Ja, det sidste kan jeg svare meget kontant på. Jeg fik fat i nogle filosofisk-psykologiske skrifter allerede i gymnasiet, bl.a. Høffdings lærebog i psykologi og hans filosofiske bøger, og begyndte at interessere mig for det, til trods for at jeg egentlig var prædestineret til at skulle være ingeniør. I min fars familie var der nu fem ingeniørgenerationer i træk, og det lå helt klart at det var vejen. Så faldt jeg over nogle af disse filosofisk-psykologiske skrifter og blev meget optaget af det. Og til min plejemors store forfærdelse meddelte jeg en dag, at jeg havde truffet aftale med Jørgen Jørgensen om at tage ud og besøge ham en aften for at snakke med ham om hvad der lå i det studium. Det var altså et langt stykke tid før jeg nåede frem til studentereksamen. Han anbefalede mig så en række bøger jeg skulle anskaffe og begynde at læse, så jeg fik en bedre fornemmelse af hvad det var jeg gik ind til. Så jeg kastede mig over Bertrand Russell og andre forfattere og blev bekræftet i, at det var sagen.

Var han en ven af familien, Jørgen Jørgensen?

Nej, jeg kendte ham overhovedet ikke.

Var det almindeligt allerede i gymnasiet at tage sit uddannelsesvalg så alvorligt, at man opsøgte en professor på denne måde?

Det var det nok ikke; det var det nok ikke, men hvad gør man ikke, når man søger frem!

Hvordan modtog han dig?

Meget venligt. Jeg fik i mange år et meget godt forhold til Jørgen Jørgensen, som jeg kom privat sammen med. Bl. a. spurgte han mig meget tidligt om jeg ville læse korrektur på hans store guldmedailleafhandling. Han fik Videnskaberne Selskabs guldmedaille for sit store 3-bindsværk om logik, *A treatise of formal logic*, hvor han bl. a. gennemgik hele den moderne logistik og Russells og Whiteheads store Principia Mathematica. Vi var to korrekturlæsere, den anden var Piet Hein, og når vi så havde læst nogle kapitler blev vi inviteret ud at spise middag hos Jørgen Jørgensen. Så sad vi hele aftenen til langt ud på natten og gennemgik det, ikke bare korrektoren, men alt hvad det gav anledning til af diskussioner, hvor Jørgensen selvfølgelig var parat til at tage enhver diskussion op. Så det gik der mange vinternætter med i det år.

Hvilket år var det?

Jah, mon ikke det har været i '30-31, så jeg har været 2-års studerende [værket udkom i 1931].

Og så skete der jo ting og sager dengang i Selskabet for Filosofi og Psykologi, hvor Edgar Rubin var formand⁹. Han spurgte mig om jeg ikke ville være sekretær for Selskabet, og det syntes jeg da var meget sjovt, uden at have gjort mig klart hvad der kunne ligge i det. Så hændte det, at én af de store internationale psykologkongresser skulle holdes i København i sommeren '32¹⁰. Og der skulle vi så arrangere en international kongres, hvor der kom 4-500 psykologer, deriblandt alle de store navne fra USA og andre lande. Så det var virkelig noget af et job. Til gengæld var det jo meget givende at have de folk løbende rundt i København og arrangere sammenkomster det ene og det andet sted.

Du har referet til Lazarsfeld i dine artikler fra 1941 og her oplyst, at han fremlagde nogle af sine resultater på denne kongres –

Ja. Han holdt netop på denne kongres foredrag om sine undersøgelser af arbejdsløses levevilkår, som var frisk forfattet på det tidspunkt. Det var første gang han sagde noget om det. Og det var mægtig spændende¹¹.

Lazarsfeld kan man jo placere som socialpsykolog, og det danske miljø var meget almenpsykologisk. Blev det påfaldende, netop efter sådan en kongres, at man var så lidt socialpsykologiske i Danmark?

Ja.

Blev det diskuteret i det københavnske miljø, at der var en mangel på dette område?

Jeg kan ikke huske om man diskuterede det, men det var i hvert fald iøjnefaldende at der ikke var noget dansk modstykke til det. Der hvor det så begyndte at gære og boble, det var vel på den pædagogiske side, altså da man lavede cand. psych.-uddannelsen, der var vel i '36 eller '37 planlægningen begyndte¹². Så myndrede det jo ind med skolefolk, som skulle have denne overbygning på en seminarieuddannelse, og det virkede tilbage på psykologien, for det der interesserede dem.

Den type psykologiske, filosofiske og metodemæssige overvejelser, der lig-

ger i de føromtalte artikler, er det nogen der også optræder i dine senere økonomiske skrifter?

Jeg tror egentlig, at svaret er nej. Der hvor vi måske kommer tættest på er i PP II, som jo havde et meget stort afsnit om tendenser i forbrugsudviklingen. Men her blev det grundlæggende arbejde ikke lavet af mig, men af en lille tværfaglig arbejdsgruppe¹³.

Hvad er egentlig årsagen til, at det grundlag som du havde fra filosofisk-psykologisk hold og som optræder i dine tidligste økonomiske skrifter, ikke gør det i de senere?

Nåh ja, men jeg har jo af gode grunde arbejdet som fagøkonom og haft et job, hvor det var hovedsagen at få løst nogle problemer i en fart, og så har jeg altså simpelthen ikke haft tid til at dyrke de der jagtmarker.

Du skiftede fra psykologi til økonomi, og man kan måske forstå, hvorfor du ville væk fra psykologien, men hvorfor ville du over til netop økonomien?

I meget stigende grad, også mens jeg læste psykologi og filosofi, var det det politiske og alt det der skete i verden i begyndelsen af 30'erne som optog mig: Store økonomiske problemer i den vestlige verden og planøkonomi og forsøg på at lave nyt system i den østlige verden. Det var klart, at det var meget fængende problemer at gå ind i, specielt når man var politisk engageret¹⁴. Så jeg følte egentlig, at hvis jeg skulle skaffe mig et ståsted i diskussionen om alle de ting der skete i samfundet og økonomien, var psykologien ikke vejen. Så var det jeg begyndte med økonomien.

Var dét så vejen?

Det må andre jo afgøre, men i hvert fald har jeg da fået en tilværelse ud af det!

Du går udenom!

Nå ja, det ved jeg ikke om jeg gør. Jeg har måske mange kritiske synspunkter både på fagøkonomien som videnskab, og også på den økonomiske politik der føres. Men man kan jo ikke klare sig i den debat uden også at være fagøkonomisk på højde med situationen. Sideløbende har jeg også haft et stærkt engagement i det politologiske. For mange år siden blev jeg censor og senere censorformand for Aarhus Universitet, da Poul Meyer og Erik Rasmussen lavede det ny studium i Statskundskab. Det tilskyndede jo til at læse bøger og følge med også i dét fagområde. Det synes jeg nok på det tidspunkt var et meget relevant supplement til fagøkonomien, og den problemstilling interesserer mig meget stærkt stadig væk.

Vi går tilbage til psykologien. Der må ligge nogle psykodynamiske aspekter af den perceptionspsykologi du arbejdede med, der handler om bestemte typer af begrundelser for at percipere som man gør. De indgik vel ikke som en del af den tradition du arbejdede i på det tidspunkt?

Det var jo netop én af Rubins begrænsninger, at han lavede sine perceptionspsykologiske undersøgelser uden at knytte forbindelsen tilbage til de underliggende personlighedstræk. Det nåede han aldrig til. Og dette ekstra led fik jeg altså heller ikke med i min psykologiuddannelse. Hvad der ville være sket med mig hvis jeg havde fået dét med, det tør jeg ikke udtale mig om! Det kan da godt være, det havde givet en anden drejning. Det var faktisk først meget senere jeg blev klar over, at der var disse sammenhænge.

Hvor sent?

Det har været sent i 30'erne.

Efter at du havde forladt faget som sådan?

Ja. Så der var ikke nogen vej tilbage.

Så kan man måske sige, at det havde artet sig anderledes hvis Lewin faktisk havde været i Berlin? Fordi man kan jo sige, at Lewins handlings- og behovsteori på en måde er en af de ting, der mangler som underlag for den type perceptionspsykologi, Rubin og gestaltpsykologerne står for.

Ja. Det tror jeg du har ret i. Det havde utvivlsomt været noget helt andet for mig hvis Lewin havde siddet der. Men altså alle de der diskussioner om hvordan det havde kunnet gå, hvis sådan og sådan . . . de er ikke så forfærdelig interessante, det interessante er hvordan det gik!

Det er også et livssyn –

Ja. Det er – et meget godt livssyn når man skal overleve i en besværlig verden!

Spørgsmålet om Lewin er dog ganske spændende for en dansk psykologihistorie, fordi – som du selv var inde på – til trods for alle de kvaliteter den Rubin'ske verden rummede, så havde den nok også en vis snæverhed på længere sigt –

Ja, det havde den helt oplagt. Jeg tror den på et vigtigt tidspunkt i psykologiens udvikling blokerede for nogle frugtbringende ting i instituttet. Og den blokering hørte først op da Rubin gik af. Selv om han havde blik for mange andre sider, så var han fikseret i – skal vi sige det groft – de synsoplevede figurer. Men han havde altså det yderligere træk, at han var meget åben overfor andre videnskabsområder, bl.a. fysik og biologi. Det hænger nok sammen med at Københavns Universitet dengang var en meget lille verden, og han hørte til den gruppe af ældre professorer som tværfagligt havde personlige kontakter, bl.a. brødrene Bohr og folk fra andre fag hørte til hans nære bekendtskab. Og når man sidder som eneste professor i sit fag, så er man altså nødt til at have sine kontakter til andre fag. Det var for så vidt stimulerende at han levede med i hvad der skete på disse andre felter og også gerne snakkede om det ved de faglige diskussioner. På den måde var han åben og bred; men specielt i psykologien var han låst fast.

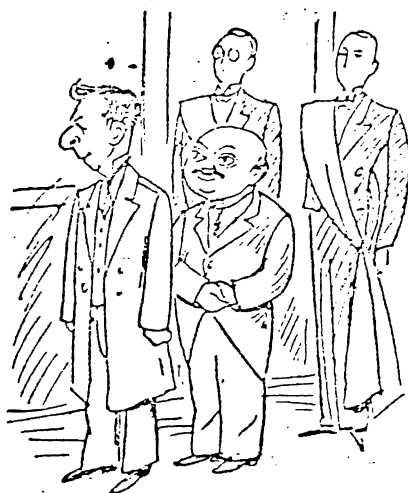
Et af de åbne og mere tværvidenskabelige steder var vel netop Selskabet for Filosofi og Psykologi, hvor Niels Bohr også kom –

Ja. Og der oplevede jeg jo konfrontationen mellem Bohrs komplementaritets-teori og Harald Høffdings fastholdelse af Humes årsagsbegreb. De diskuterede en lang nat i Selskabet årsagsbegrebet i den moderne fysik, og det var sgu meget spændende. Og det blev altsammen først rigtigt klaret op, da Harald Bohr på et tidspunkt sagde: Ja, det kunne godt være at hans bror var lidt for svær at forstå, så nu ville han prøve at forklare hvad det var, hans bror egentlig havde ment med det han sagde. Og så kom det med en virkelig 100% pædagogisk evne til at sætte tingene på plads. Han var en formidabel pædagog. Ham gik jeg også til forelæsninger hos, for det var simpelthen så fascinerende.

De diskussioner om kausalitet, var det nogen der også førtes i psykologimiljøet på det tidspunkt?

Ja, det var helt klart, at det var alle optaget af – Bohrs nye teori og hvad

det betød for det man arbejdede med indenfor filosofi og psykologi. Og Rubin var meget optaget af de erkendelsesteoretiske problemer specielt knyttet til perceptionspsykologien, som jo meget hurtigt fører over i erkendelsesteoretiske grundproblemer. Han brugte et helt semester til en forelæsningsrække, som faktisk var meget avanceret. Han talte om den naive realisme, hvordan vi oplevede tingene og verden omkring os, hvor han endevendte det ud fra psykologiske og erkendelsesteoretiske synspunkter. Jeg har stadig den notesbog, hvor jeg skrev ned hvad han sagde og det er noget jeg senere har læst med stort udbytte. Det var virkelig forelæsninger, som klargjorde nogle fundamentale erkendelsesteoretiske problemer.

*To psykologiske Professorer i et
psykologisk Øjeblik: Før Kongen
kommer.*

Dagens Nyheder bragte d. 23. august 1932 denne illustration i en artikel om den 10. psykologkongres i København. De to karikerede professorer er Edgar Rubin (yderst) og Victor Kuhr. I artiklen kan man i øvrigt læse følgende: "... det psykologiske Øjeblik, da professorerne Kuhr og Rubin, flankeret af blonde akademiske Ordensmarskaller, modtog Kongen ... [Man kunne konstatere,] at Psykologer mest af alt ligner Psykologer. Saa meget Skæg, saa meget Næse, saa mange langhaarede, lærde Mænd, saa mange korthaarede, lærde Damer ...".

NOTER

1. Vores (Boje Katzenelson og Benedicte Madsen) samtale med Erik Ib Schmidt foregik tirsdag d. 13. december 1983 i København. Et enkelt sted (de to uddybende spørgsmål om U 90) er der dog indføjet brudstykker fra en senere samtale, som fandt sted d. 29. december 1983 og udelukkende drejede sig om U 90. I samråd med Erik Ib Schmidt er der foretaget en redigering af båndudskriftterne til brug for nærværende artikel. Indskuddet om Erik Ib Schmidts artikler fra 1941 og hele notesættet står for vores egen regning.
2. En lille korrektion: Indtil 1918 var "Magisterkonferens i Filosofi med Psykologi som hovedfag" den eneste måde, hvorpå man kunne aflægge prøve i psykologi ved Københavns Universitet. Men i 1918 blev der på Alfred Lehmanns initiativ tillige oprettet en "Magisterkonferens i teoretisk og anvendt Psykologi". Midt i 20'erne dimmiterede de første studerende efter denne ordning, bl.a. Bahnsen, Meyer og Sophie Rifbjerg. Lehmann var død i 1921, og efter at Rubin havde overtaget hans professorat, skete der en gradvis opskrning af kravene, hvilket førte til meget lange studietider og meget få dimmiterede. Da studieordningen for den pædagogisk-psykologiske eksamen trådte i kraft i 1944, bestod det første hold studerende for en stor del af tidligere konferens-studerende.
(Kilde: Artiklen om psykologi af Franz From, I. K. Moustgaard, Arne Friemuth Petersen & Rolf Willanger i *Københavns Universitet 1479-1979, bind X*, del 3, pp. 133-226. København: Gads Forlag, 1980; denne artikel ligger også til grund for oplysningerne i noterne 3, 5, 9 og 12 i det følgende).
3. Edgar Rubin (1886-1951) var i 1910 blevet magister i filosofi med psykologi som hovedfag, og allerede i 1906 havde han besvaret en prisopgave stillet af Lehmann. I 1915 kom hans disputats, *Synsoplevede Figurer. Studier i psykologisk Analyse*, og en periode var han lektor i psykologi. Da han i 1922 overtog Lehmanns professorat, var det i konkurrence med Rasmus Hans Pedersen (1870-1938). R. H. Pedersens styrke lå på det anvendt-psykologiske område, og han fik støtte fra forskellig side, bl.a. nogle lærerorganisationer og en gruppe psykologistuderende med Bahnsen i spidsen; se også note 12. Poul Bahnsen (1899-1960) havde været Lehmanns student og dimmiterede som før nævnt midt i 20'erne. Han blev straks ansat i Københavns kommune, efter nogle år som leder af Psykoteknisk Institut, og han er den ledende skikkelse på det psykotekniske område i Danmark. I øvrigt var ordet psykoteknik omkring århundredeskiftet ensbetydende med psykologiens anvendelse, og Bahnsen fastholdt længe en meget bred definition af psykoteknik, omfattende bl.a. skolepsykologi. Lehmanns værk fra 1919, *Størst Udbytte af legemligt og åndeligt Arbejde*, er relevant i denne sammenhæng. Bahnsen fik et meget omfattende forfatterskab, bl.a. *Om Valget af Livsstilling* (1925), *Fra Skolebænk til Værksted* (1925), *Psykotekniske Intelligensprøver* (1929), *Din Fremtid – En Livsstilling!* (1931), *Ungdommens Fremtidsplaner og Erhvervsønsker* (1939) og *Arbejdspsykologi* (1959). Henning Meyer blev i 1934 ansat som den første danske (og skandinaviske) skolepsykolog i Frederiksberg kommune.
(Oplysningerne i denne note bygger, foruden på From et al., op.cit., også på Køppe, S. *Psykologiens udvikling og formidling i Danmark i perioden 1850-1980*. København: Gad, 1983).
4. Endnu langt op i tresserne færdedes Gamle Gress, som han hed, rundt i universitetets lokaliteter på samme måde som i trediverne, – tilsyneladende iført samme cottoncoat og handsker som EIS husker. Han indtog sit daglige måltid på Kannibalen i Nørregade. Den ene af os kendte ham godt og drøftede ofte verdenssituationen med ham.
5. Det skal hertil tilføjes, at Rubin ifølge From et al. (op.cit.) med årene blev mere og mere interesseret i psykologiens anvendelse. Således støttede han personligt oprettelsen af kandidatstudiet i psykologi og den senere etablering af Universitetets Børnepsykologiske Klinik (UBK, oprettet 1950). Hans bestræbelser på at nyttiggøre faget blev midlertidigt bremset ved hans landflygtighed i Sverige 1943-45; men kort efter krigen var han sammen med Tranekjær Rasmussen på studieophold i Sverige og England for at studere metoder til personaleudvælgelse inden for luftvåbnet, og han var

- indtil sin sygdom sidst i 40'erne optaget af at udvikle de karakteriologiske sider af udvælgelsesproceduren.
6. I 1974 skrev Frede Knudsen, nu professor i voksenpædagogik ved Danmarks Lærerhøjskole, disputats om synsoplevede figurale bevægelser (*Stereokinese: Et eksperimentalspsykologisk studium af synsoplevede figurbevægelser*. København: Akademisk Forlag).
  7. Schmidt, E. Grænsenyttelære eller Valghandlingsteori? *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1941, 79, 94-111; og Behovenes og Forbrugets Psykologi, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1941, 79, 246-279.
  8. *U 90 – Samlet uddannelsesplanlægning frem til 90'erne* (1978) er udarbejdet af Det Centrale Uddannelsesråd (CUR), hvis formand Erik Ib Schmidt var i perioden 1975-1978. Erik Ib Schmidts interesse for uddannelsesspørgsmål går, som han også selv er inde på, langt tilbage. Sidst i 50'erne var han formand for redaktionsudvalget under Teknikerkommissionen og var dermed medansvarlig for betænkningen *Teknisk og naturvidenskabelig arbejdskraft*, der først og fremmest omhandler uddannelsesspørgsmål. I starten af 60'erne var han formand for et udvalg nedsat på initiativ af regeringens Økonomiudvalg, som skrev udredningen *Undervisningsbyggeri og lærerbehov 1961-1980* (Det økonomiske Sekretariat, 1962). Han har desuden siddet i Universitetsplanlægningsudvalget og i Planlægningsrådet for de højere uddannelser. I begyndelsen af 70'erne var Erik Ib Schmidt med til at udarbejde *PP I og II*, som indeholdt store afsnit om uddannelsesplanlægning (se også note 13), samt *Helhedsplanlægning af de videregående uddannelser 1974-1987* (1974). Se også Schmidt, E. I. Den "menneskelige faktor" betydning i den økonomiske udvikling. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1959, 298-308; og Schmidt, E. I. *Økonomisk vækst og investering i uddannelsen*. Gymnasieskolernes Lærerforenings Pædagogiske Serie nr. 3, 1963.
  9. Selskabet for Filosofi og Psykologi stiftedes 1926 på initiativ af bl.a. Rubin, der fungerede som dets formand i 25 år indtil sin død i 1951.
  10. Vi vil godt benytte lejligheden til at fortælle lidt om den 10. Internationale Psykologkongres, som blev holdt i København, august 1932; oplysningerne bygger på avisclip fra dagene omkring kongressen, udlånt af Hans Weltzer.
Ved den 9. kongres i New Haven valgte man som en hæder til Carl Langes, Alfred Lehmanns og Harald Høffdings navne København som værtsland for den efterfølgende kongres. Høffding, som havde været designeret til kongrespræsident, var i mellemtiden død, og i stedet valgtes Edgar Rubin. Blandt de danske deltagere kan foruden Rubin nævnes Victor Kuhr, Jørgen Jørgensen, Frithiof Brandt, Niels Bohr og August Krogh. De store udenlandske navne talte Pavlov, Claparède, Stern, Spearman, Müller-Freienfels, Charlotte Bühler, David & Rosa Katz, Köhler, Catell, Szekely, Allport, Gessell og Lazarsfeld. Kongressen var opdelt i forskellige sektioner, bl.a. Psyko-patologi, Samfundspsykologi, Religions- og Kunstpsykologi og Børnepsykologi. Rubins indledningsforedrag tog udgangspunkt i William James' teori om bevidsthedsstrømmen og handlede om "Nogle elementære tidsoplevelser". En professor Kronfeld fra Berlin holdt foredrag om "Søren Kierkegaards betydning for personens psykologi" og udtalte, at Kierkegaards tanker var grundlæggende for den moderne psykologi, og at han længe for Freud skuede til bunds i forbindelsen mellem skyld og seksuel drift. David Katz' indlæg handlede om "Appetitens og sultens psykologi". Der afholdtes desuden et såkaldt symposium, hvor man under ledelse af Claparède søgte at fastlægge en international terminologi, som psykologer og andre fagfolk verden over kunne anvende for at undgå "tidsspildende forvekslinger og fejltalinger".
  11. I 1933 udkom *Die Arbeitslosen von Marienthal* af Marie Jahoda, Paul F. Lazarsfeld & Hans Zeisel. I 1971 udsendte forlaget Aldine/Atherton i Chicago en engelsk oversættelse: *Mariethal. The Sociology of an Unemployed Community*.
  12. Selve studieordningen trådte som nævnt først i kraft i 1944; men interessen for pædagogisk psykologi inden for det københavnske universitetsmiljø var af langt ældre dato og knytter sig især til Alfred Lehmanns og R. H. Pedersens navne. Lehmann havde således i 1913 udgivet arbejdet *Den individuelle sjælelige Udvikling. Grundtræk af den pædagogiske Psykologi*. R. H. Pedersen, der allerede i 1890'erne var startet som Lehmanns student og medarbejder, var oprindeligt folkeskolelærer og tog siden en cand.

mag. grad i matematik og fysik. I 1913 blev han ansat i en nyoprettet stilling som videnskabelig assistent hos Lehmann på dennes Psykofysiske Laboratorium, dvs. forløberen for Psykologisk Laboratorium, og samme år disputerede han med *Om Individuelle Sjælelige Forskelle. Eksperimentelle Undersøgelser som Gundlag for deres Udmåling*. Lehmann og Pedersen støttede sammen med bl.a. Kuhr oprettelsen af Foreningen for eksperimentel Pædagogik i 1914. Og da den nye magisterordning i Teoretisk og Anvendt Psykologi blev oprettet i 1918, hed det, at kandidaten efter eget valg kunne lægge hovedvægten på "Pædagogik med Børnepsykologi" eller "Psykoteknik med differentiell Psykologi". Ved Pedersens ansættelse som lektor ved laboratoriet i 1922 fik han et særligt tillæg for at lede "de eksperimentelle pædagogiske Undersøgelser", og ifølge From et al. (op. cit.) havde laboratoriets afdeling for anvendt psykologi en meget frugtbar periode under R. H. Pedersens ledelse. R. H. Pedersen nåede også at videreføre sine egne forskningsinteresser, og ved hans død forelå der et færdigt arbejde, som blev udsendt i 1943, *Undersøgelser over Håndskrivning*.

13. Erik Ib Schmidt var først formand for den arbejdsgruppe nedsat 1968 af arbejdsministeren, som udarbejdede PP I (*Perspektivplanlægning 1970-1985*), København, 1971, og dernæst formand for den styringsgruppe nedsat af økonomi- og budgetministeren, som stod for den langt mere omfattende PP II (1973). Blandt bilagsrapporterne til PP II er *Udviklingstendenser i husholdningernes forbrug*, København, 1974.
14. Erik Ib Schmidt var i 30'erne medlem af Danmarks Kommunistiske Parti. Han fungerede bl.a. som leder af det kommunistiske studenterarbejde og var dansk repræsentant i "Studenternes Verdenskomité mod Krig og Fascisme". I 1939 udtrådte han af DKP. Se indledningen til Erik Ib Schmidts bog *30 Aars kommunistisk Politik. En Gennemgang og Kritik*. København: Munksgaard, 1948.